

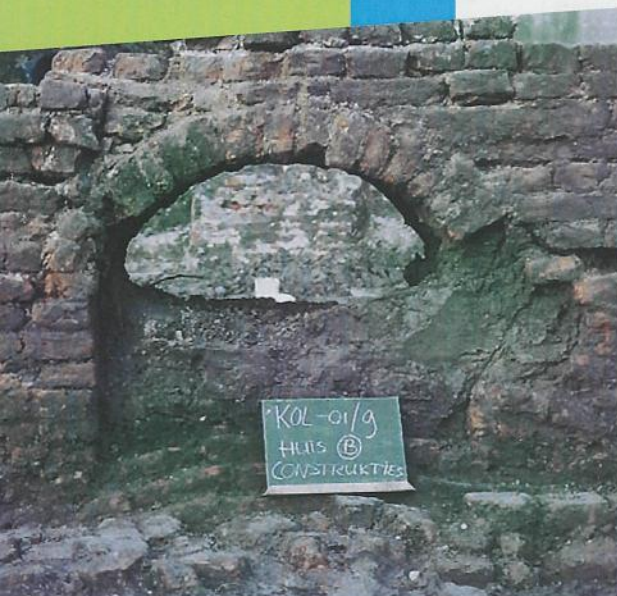

Leiden

Bodemonderzoek in Leiden 25

*Inventariserend Veldonderzoek
Hooglandse Kerkgracht 42
(07HKG)*

C.D.R. Cohen Stuart en C.R. Brandenburg

Inhoudsopgave

Bodemonderzoek in Leiden 25

Inventariserend Veldonderzoek Hooglandse Kerkgracht 42
(07HKG)

C.D.R. Cohen Stuart en C.R. Brandenburgh

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	5
1.1	Landschappelijke context	6
1.2	Bewoningsgeschiedenis	6
1.3	Verwachtingsmodel	7
1.4	Doelstellingen	8
2.	Methoden van onderzoek	9
2.1	Onderzoeksstrategie	9
2.2	Verzamelwijze vondsten	9
2.3	Het meetsysteem	9
3.	Onderzoeksresultaten	10
3.1	Sporen en structuren	10
3.2	Vondsten	11
4.	Conclusie	12
5.	Waardestelling	13
5.1	Fysieke kwaliteiten van de vindplaats	13
5.2	Inhoudelijke kwaliteiten van de vindplaats	13
6.	Aanbevelingen	14
	Literatuur	16
	Bijlagen	
I	Veldlijst	17
II	Vondstenlijst	18
III	Programma van Eisen	19

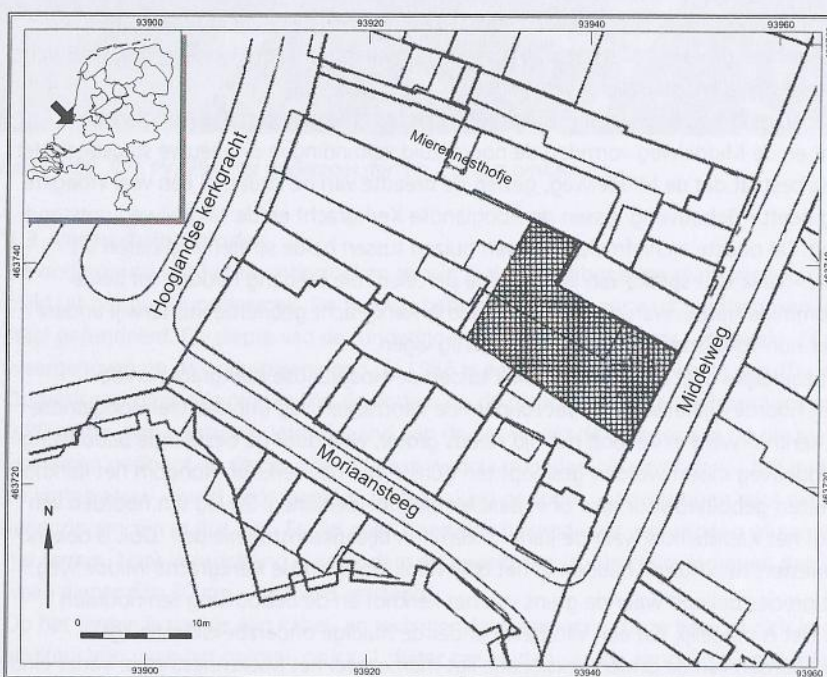
Inhoudsopgave

1	1.1 Inleiding	1
2	1.2 Doelstelling	2
3	1.3 Methodiek	3
4	1.4 Resultaten	4
5	1.5 Conclusie	5
6	2.1 Inleiding	6
7	2.2 Doelstelling	7
8	2.3 Methodiek	8
9	2.4 Resultaten	9
10	2.5 Conclusie	10
11	3.1 Inleiding	11
12	3.2 Doelstelling	12
13	3.3 Methodiek	13
14	3.4 Resultaten	14
15	3.5 Conclusie	15
16	4.1 Inleiding	16
17	4.2 Doelstelling	17
18	4.3 Methodiek	18
19	4.4 Resultaten	19
20	4.5 Conclusie	20
21	5.1 Inleiding	21
22	5.2 Doelstelling	22
23	5.3 Methodiek	23
24	5.4 Resultaten	24
25	5.5 Conclusie	25
26	6.1 Inleiding	26
27	6.2 Doelstelling	27
28	6.3 Methodiek	28
29	6.4 Resultaten	29
30	6.5 Conclusie	30
31	7.1 Inleiding	31
32	7.2 Doelstelling	32
33	7.3 Methodiek	33
34	7.4 Resultaten	34
35	7.5 Conclusie	35
36	8.1 Inleiding	36
37	8.2 Doelstelling	37
38	8.3 Methodiek	38
39	8.4 Resultaten	39
40	8.5 Conclusie	40
41	9.1 Inleiding	41
42	9.2 Doelstelling	42
43	9.3 Methodiek	43
44	9.4 Resultaten	44
45	9.5 Conclusie	45
46	10.1 Inleiding	46
47	10.2 Doelstelling	47
48	10.3 Methodiek	48
49	10.4 Resultaten	49
50	10.5 Conclusie	50

1. Inleiding

De unit Monumenten & Archeologie van de Gemeente Leiden heeft op 22 t/m 24 mei 2007 door middel van proefsleuven een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd op het terrein gelegen tussen Hooglandse Kerkgracht 42 en Middelweg 14-18. Dit terrein ligt in het centrum van de stad Leiden, direct ten noorden van de Hooglandse Kerk (afb. 1). Op de archeologische waardenkaart van Leiden staat de onderzoekslocatie aangeduid als terrein van archeologische waarde.

Momenteel staat er op dit terrein een garageboxcomplex uit het midden van de vorige eeuw, een fietsenstalling en een klein stadstuintje. In de nabije toekomst wordt het pand Hooglandse Kerkgracht 42 gerenoveerd, waarbij het achtergelegen terrein (aangeduid als Middelweg 14-18, oppervlak ca. 300m²) bebouwd zal worden en grotendeels onderkelderd. De eventueel in de bodem aanwezige archeologisch resten gaan bij deze werkzaamheden verloren. In het bestemmingsplan zijn voorwaarden opgenomen om de aanwezige archeologische resten te beschermen. In het kader hiervan is eerst een bureauonderzoek uitgevoerd.¹ Om voorwaarden te kunnen scheppen voor het behoud (ex situ) van de archeologische resten én om de financiële en organisatorische consequenties van de nieuwbouwplannen beter in beeld te brengen, is inventariserend archeologisch onderzoek voorafgaand aan de herontwikkeling noodzakelijk.

Afb. 1. Het onderzoeksterrein gelegen tussen Hooglandse Kerkgracht 42 en Middelweg 14-18 (Archol BV).

Administratieve gegevens

Opdrachtgever:	D.W. van der Hoek, p/a Veldman + Rietbroek Architektenburo Vollersgracht 23, 2312 VK LEIDEN
Uitvoerder:	Gemeente Leiden, Unit Monumenten & Archeologie
Onderzoeksmeldingsnummer:	22651
Gemeente, plaats:	Leiden
Toponiem:	Hooglandse Kerkgracht 42/ Middelweg 14-18
Kadaster:	Sectie I 2825
Kaartblad:	30F
4 x/y-coördinaten:	a. 93.953,972/ 463.726,155; b. 93.949,448/ 463.728,703; c. 93.929,912/ 463.739,704; d. 93.939,819/ 463.736,589
NAP-hoogte:	Gemeten op coördinaatpunt d. NAP + 1,75 meter + NAP
Datum uitvoer:	22 t/m 24 mei 2007
Beheer en plaats documentatie:	Archeologisch Centrum Gemeente Leiden Langebrug 56, 2311 TM Leiden
Beheer en plaats vondsten:	Idem

¹ Het bureauonderzoek is uitgevoerd door de unit Monumenten & Archeologie. De resultaten van dit bureauonderzoek zijn niet gepubliceerd, maar verwerkt tot een interne notitie en opgenomen in het Programma van Eisen voor het onderhavige onderzoek.

1.1 Landschappelijke context

Geologisch gezien ligt het plangebied op geulafzettingen van de Rijn. Het terrein ligt tussen twee takken van de Rijn, die in het centrum van Leiden weer samenkomen. Het eiland tussen de twee Rijnarmen is gevormd door mariene kleidekken, die waarschijnlijk vlak voor het begin van de jaartelling zijn opgeslibd. Hierop ligt een pakket rivierafzettingen dat bestaat uit zandige kleien. Aangezien het plangebied in de bebouwde kom ligt, zijn ten aanzien van geomorfologie en bodem geen karteringen uitgevoerd.

1.2 Bewoningsgeschiedenis

Het Hooge Land of Waardeiland, gelegen tussen de twee armen van de Rijn, heeft lange tijd tot het gebied van Leiderdorp behoord. Op het meest westelijke deel van het eiland werd in de 9^e eeuw een versterking gebouwd: een ringwalburcht die als voorloper van de huidige Burcht fungeerde. In de eeuwen die volgden, werd de ringwalburcht omgevormd tot een mottekasteel. De motteheuvel werd meerdere malen opgehoogd tot zijn huidige negen meter hoogte en voorzien van een houten palissade en daarna een stenen ringmuur. Het kasteel heeft waarschijnlijk ook een voorburcht gehad. De ligging hiervan is tot op heden niet vastgesteld, maar vermoedelijk lag de voorburcht aan de oostzijde van de Burcht, tussen de Burcht en de huidige onderzoekslocatie in. Op de zuidelijke oever van de Rijn lag rond 1200 n.Chr. een dijkdorp met daarachter het grafelijk hof bestaande uit een toren, een woonhuis en een kapel (de latere Pieterskerk). Op de noordelijke oever lag eveneens een nederzetting: het agrarische Maredorp. Via een brug waren de beide Rijn oevers en de Burcht, waar tol werd geheven, met elkaar verbonden.

In 1294 n.Chr. ging het Waardeiland officieel bij de stad Leiden horen. De Hooglandse Kerkgracht en de Middelweg vormden de noord-zuid verbinding in dit nieuwe stadsdeel. Het vermoeden bestaat dat de Middelweg, gezien de breedte van de straat, al een veel vroegere oorsprong heeft.² Bebouwing tussen de Hooglandse Kerkgracht en de Middelweg ontstond al vrij vroeg. De oudste archiefmeldingen van huizen tussen beide straten in dateren uit 1354 n.Chr.³ Vaak was sprake van langgerekte percelen, die toegang hadden tot beide straten. Sommige huizen waren op de Hooglandse Kerkgracht georiënteerd, terwijl andere huizen met hun voorzijde juist aan de Middelweg lagen.

Het meest zuidelijke deel van het bouwblok tussen de Hooglandse Kerkgracht en de Middelweg hoorde bij het kerkhof dat rondom de Pancraskerk lag (momenteel Hooglandse Kerk). Dit kerkhof werd in de loop der tijd steeds groter, waardoor de bestaande bebouwing aan de Middelweg moest worden gesloopt ten gunste van het kerkhof. Rondom het kerkhof werden huizen gebouwd voor rijke of in aanzien staande personen. Zo lag ten noorden van het kerkhof het Kapittelhuis waar de kanunniken hun bijeenkomsten hielden. Ook is bekend dat veel priesters hun huizen hadden in het bouwblok Hooglandse Kerkgracht/ Middelweg.⁴ Het is niet precies bekend waar de grens van het kerkhof en de bebouwing ten noorden ervan lag. Het is mogelijk dat een van beide onder de huidige onderzoekslocatie ligt.

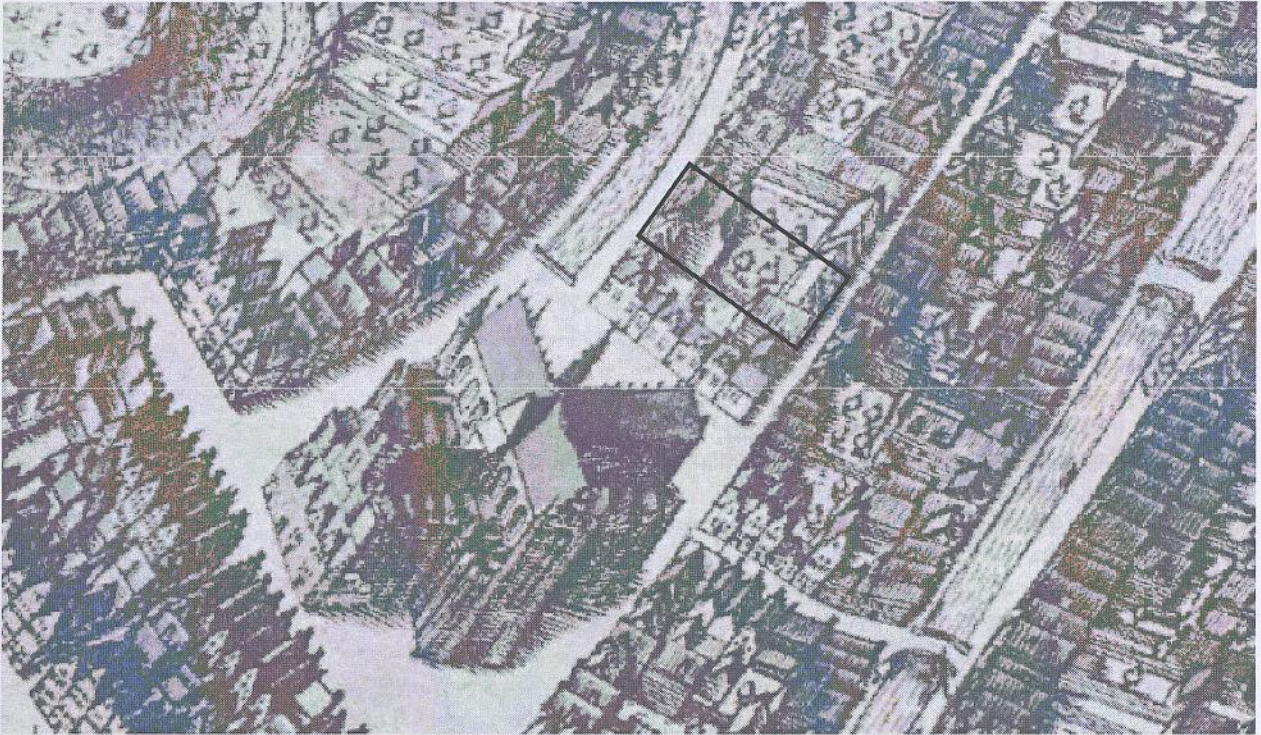
Direct ten noorden van de onderzoekslocatie ligt momenteel het Mierennesthofje. Vanaf eind 14^e eeuw tot 1532 lag op deze plaats het St. Pancrasbegijnhof: een hofje dat bij stichting gebruik maakte van al bestaande woningen en plaats bood aan circa elf begijnen.

Op oude kaarten van Leiden staat het onderzoeksgebied in meer of mindere mate van detail weergegeven. Op de kaart van Bast (1600, afb. 2) en Blaeu (1647) staan op de plaats van de onderzoekslocatie aan de Middelweg een dwarshuis en een diep huis. Het terrein tussen deze huizen en de bebouwing aan de Hooglandse Kerkgracht is leeg. Dit suggereert een binnenterrein of tuin. De kaart van Hagen uit 1670 geeft een versimpelder beeld: hier zijn langs de Middelweg schematisch diepe huizen ingetekend met daarachter een leeg binnenterrein. De kadastrale minuut uit 1850 geeft een tweetal diepe huizen weer. Op een sloopbestek uit 1955 staan eveneens twee diepe huizen weergegeven; deze huizen zijn in of kort na 1955 gesloopt. De gevels van deze te slopen huizen vertonen laat 18^e-eeuwse kenmerken. Het is mogelijk dat deze huizen in de 18^e eeuw zijn gebouwd of dat de gevels van reeds bestaande oudere huizen zijn vernieuwd en gemoderniseerd. Uitgebreider archiefonderzoek kan hierover meer informatie opleveren.

² Van der Vlist 2002, 38.

³ Van Oerle 1975, 144.

⁴ Oerle 1975, 144, 145 en Van der Vlist 2002, 37.

Afb. 2. Detail uit de kaart van Pieter Bast (1600, RAL PV329). Het onderzoeksterrein is zwart omkaderd.

1.3 Verwachtingsmodel

De ondergrond van het te onderzoeken terrein is slechts in beperkte mate verstoord, zo blijkt uit het bureauonderzoek. De huidige bebouwing, bestaande uit garageboxen, is op staal gefundeerd. De diepte van de funderingen bedraagt 0,80 meter - maaiveld. Zoals weergegeven op de bouwtekeningen uit 1955 is een betonvloer aanwezig van 10 cm dikte. Op basis van deze tekeningen lijkt de bodem op de plaats van de garageboxen minimaal 0,80 meter diep verstoord. Voorafgaand aan de bouw van de garages zijn op die plek twee woningen gesloopt. In de periode dat deze werkzaamheden plaatsvonden - het midden van de vorige eeuw - werd doorgaans vrij oppervlakkig gesloopt. Aanwijzingen voor diepgaande verstoringen zijn er dus niet. Er zijn geen gegevens bekend over vervuilingen of saneringen op het terrein. Naar verwachting is de bodem als gevolg van (sub)recente ingrepen dan ook niet (veel) dieper dan 80 cm - maaiveld verstoord.

Op het terrein is slechts één kabel- en leidingensleuf aanwezig. Deze bevindt zich in de lengterichting van het perceel, op ca. 1 meter ten zuiden van de aangelegde proefsleuf. Het is aannemelijk dat op de onderzoekslocatie resten van woonhuizen aanwezig zijn, die dateren uit het begin van de 14e eeuw of misschien nog eerder. De meest recente bebouwing langs de Middelweg (gesloopt in 1955) heeft zich tot ongeveer 8 meter diepte uitgestrekt op het binnenterrein. Middelweg 16 heeft hierachter nog een smalle uitbouw tot een diepte van ca. 6 meter. De percelen van Middelweg 14 en 16 zijn door een muur gescheiden van het perceel Hooglandse Kerkgracht 42. Er zijn verder geen aanwijzingen voor bebouwing op het binnenterrein, al mag de aanwezigheid hiervan niet worden uitgesloten. Uit voorgaande perioden is geen begrenzing tussen de percelen bekend, al zal ook hier sprake zijn van bebouwing langs de Middelweg met erfstructuren op het binnenterrein. Typische erfstructuren zoals beer- en waterputten, kleine schuren, kamerwoningen en riolen kunnen aanwezig zijn.

Het is niet uit te sluiten dat de rand van het kerkhof rondom de Pancras- of Hooglandse Kerk op het onderzoeksterrein aanwezig is. Wanneer het kerkhof zich heeft uitgestrekt tot in het onderzoeksgebied kunnen menselijke skeletresten worden aangetroffen.

1.4 Doelstellingen

Dit inventariserend onderzoek moet inzicht te geven in de aan- of afwezigheid van archeologische resten in het plangebied én in de waarde van deze resten. Het resultaat van dit onderzoek is een waardestelling van de vindplaats. Op basis hiervan kan vervolgens worden besloten op welke wijze eventueel aanwezige archeologische waarden in het plangebied behouden kunnen worden.

Concrete onderzoeksvragen zijn:

1. Wat is de verstoringsgraad van het terrein?
2. Zijn archeologische resten aanwezig? Zo ja, wat is de aard, omvang, complexiteit, diepte en datering van de archeologische resten?
3. Hoe is de conservering van de sporen en het vondstmateriaal?
4. Wat is de waardestelling van het terrein?

Voor de benodigde vervolgstappen in het archeologisch onderzoek worden aanbevelingen geformuleerd, die ingaan op de volgende deelvragen:

1. Voor welke delen van het terrein geldt na afloop van dit onderzoek een archeologische verwachting?
2. Op welke delen van het terrein is aanvullend onderzoek gewenst?
3. Zijn er delen van het terrein aan te wijzen die dermate verstoord zijn, dat er geen archeologische resten meer aanwezig kunnen zijn?

2. Methoden van onderzoek

2.1 Onderzoeksstrategie

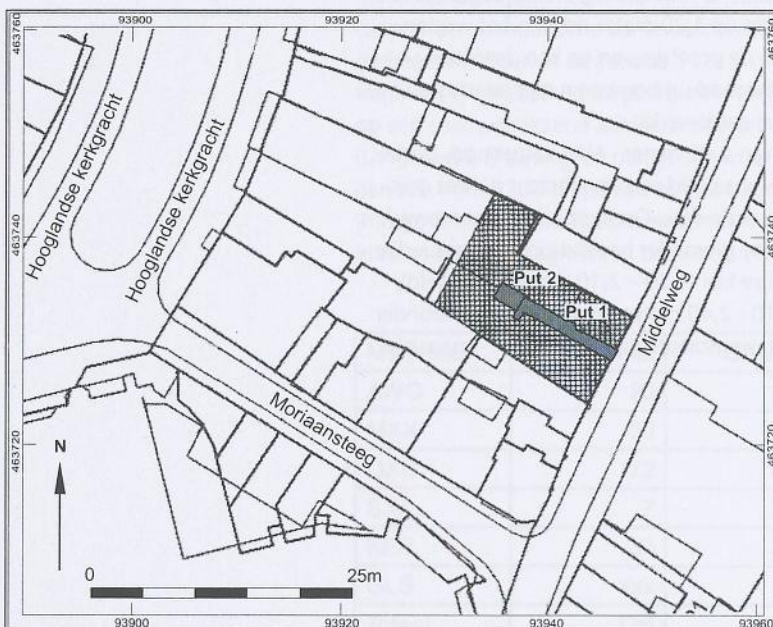
Het terrein tussen Hooglandse Kerkgracht 42 en Middelweg 14-18 is onderzocht aan de hand van proefsleuven. Aangezien het onderzoeksgebied deels verhard is en het veel puin in de bovenste lagen bevat, was karterend en waarderend booronderzoek geen bruikbare onderzoeksmethode. In verband met de nog aanwezige bebouwing (garageboxen), was slechts een deel van het terrein beschikbaar voor onderzoek en konden de proefsleuven niet gelijkmatig verdeeld worden over het terrein. Daarnaast moest rekening gehouden worden met de belendende percelen, waardoor de proefsleuf smal en ondiep moest blijven. In totaal is 28m² (= 10,7%) van het totale oppervlak (260m²), dat bij de nieuwbouw verstoord zal worden, vrij gelegd.

Er zijn in totaal twee werkputten aangelegd, waarbij werkput 2 - vanwege de beperkte ruimte waarin het onderzoek moest plaatsvinden - in het verlengde van werkput 1 lag. De beide werkputten liggen op de plek van het pand Middelweg 16, dat in 1955 gesloopt is. Werkput 1 heeft een lengte van 12 meter en een breedte van 1,80 meter en is parallel aan de garageboxen aangelegd (zie afb. 3). In deze put is slechts één vlak aangelegd op een diepte van ca. 1,50 meter + NAP (= 10 cm onder maaiveld). Werkput 2 heeft een lengte van 3,40 meter en een breedte van 1,80 meter. Deze tweede werkput is aangelegd om meer inzicht te krijgen in de bodemopbouw van het achterterf, de diepte van de stratigrafie te bepalen en de eventuele aanwezigheid van de erfstructuren óf een begraafplaats vast te stellen. In deze werkput is een eerste vlak aangelegd en gedocumenteerd op ca. 1,50 meter + NAP. De werkput is vervolgens verdiept tot 2,70 meter onder maaiveld (= ca. 95 cm - NAP), waarna de profielopbouw is vastgelegd in een profielkolom.

De vlakken zijn getekend op schaal 1:20. NAP-hoogtes zijn genomen van alle bouwelementen in het vlak. Van een aantal bouwelementen is de onderkant van de fundering ingemeten. In de meeste gevallen zijn deze echter alleen aan de bovenzijde vrij gelegd. Bouwelementen zijn voor zover zichtbaar gedocumenteerd en niet afgebroken, zodat bij een eventueel definitief archeologisch onderzoek de samenhang van deze bouwelementen met aangrenzende delen vastgesteld kan worden. Voor de beschrijving van de bouwelementen is gebruikgemaakt van het daartoe bestemde registratieformulier van de Unit Monumenten & Archeologie van de Gemeente Leiden. De onderzoeksgegevens zijn in het veld ingevoerd in een database.

2.2 Verzamelwijze vondsten

Vondsten zijn verzameld bij de aanleg van het vlak en in enkele gevallen in associatie met de bouwelementen. Ook uit het ophogingspakket op het binnenterrein zijn enkele vondsten verzameld. Bij het aanleggen van de vlakken is gebruikgemaakt van een metaaldetector.

2.3 Het meetsysteem

De digitale kaart van de Gemeente Leiden (verstrekkt door de Gemeente Leiden, Vastgoed Informatiecentrum) is gebruikt voor het vastleggen van het meetsysteem in het vlak (Rijksdriehoekstelsel).

Voor het vastleggen van de NAP-hoogte is gebruikgemaakt van een NAP-punt (referentiepunt D), dat aangebracht was op de dorpel aan de achterzijde van het pand Hooglandse Kerkgracht 42. De dorpel had een hoogte van 1,75 meter + NAP. Het opgravingsterrein heeft een maaiveldhoogte van 1,60 tot 1,75 meter + NAP.

Afb. 3. Locatie van de werkputten op het onderzoeksterrein (Archol BV).

3. Onderzoekresultaten

3.1 Sporen en structuren

Bij het aanleggen van het vlak in werkput 1 werd direct onder de betonnen stoeptegels een niveau aangetroffen van muurresten en vloeren. Waarschijnlijk betreft het hier deels funderingen van de huizen, die voorafgaand aan de bouw in 1955, gesloopt zijn. De sloop is indertijd zeer oppervlakkig uitgevoerd. Op sommige plaatsen was zelfs geen vleilaag onder de stoeptegels aanwezig en was de bestrating 'koud' op de muurresten gelegd.

De aangetroffen muren zijn zonder uitzondering gemetseld met bakstenen van een formaat 19x9x4/5 cm. Volgens de typechronologie van Leidse bakstenen is dit formaat baksteen in gebruik geweest vanaf de 15^e eeuw.⁵

In de smalle proefsleuf werd een aantal lange muren aangetroffen, die haaks op de Middelweg staan: S2 (0,5 steens), S3, S9 en S17 (alle minimaal 1 steens). Haaks op deze lange zijmuren staan de funderingen: S7 (1,5 steens), S6 (1 steens), S13 (1 steens) en S11 (0,5 steens). S7 ligt op ca. 9 meter vanuit de Middelweg en kan de achtermuur van Middelweg 16 geweest zijn. De overige funderingen (ook de lange muren S9 en S17) zijn vermoedelijk inpandige muren. S17 ligt onder S9 en is mogelijk een voorganger hiervan.

S2 en S3 liggen naast elkaar verder op het achterterrein. Beide liggen, zoals weergegeven in het sloopbestek uit 1955, ongeveer op de plaats van de uitbouw van Middelweg 16.

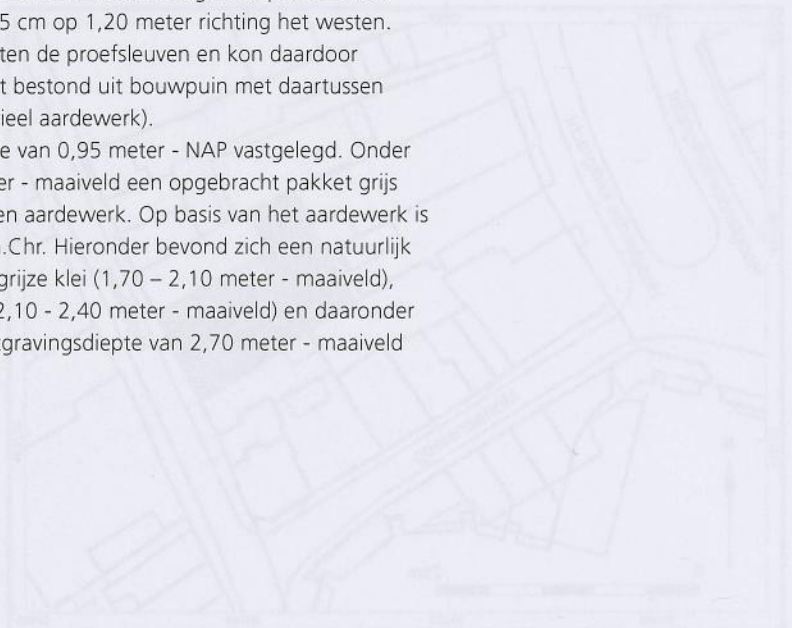
Voor een dergelijke uitbouw is een dubbele muur echter enigszins fors. S2 lijkt hiervoor het meest in aanmerking te komen: op 14 meter vanuit de Middelweg maakt deze fundering een haakse hoek richting het naburige pand Middelweg 18. S3 buigt op datzelfde punt af in tegenovergestelde richting. Of deze muur de begrenzing vormt van een tuin of een bouwwerk is onduidelijk. Achter S2 en S3 ligt nog een tweede muur (S1, 1 steens) op de scheiding tussen de percelen aan de Middelweg en de Hooglandse Kerkgracht. De diepte van de bebouwing aan de Middelweg is hiermee vastgesteld op maximaal 14,20 meter gemeten vanuit de huidige rooilijn.

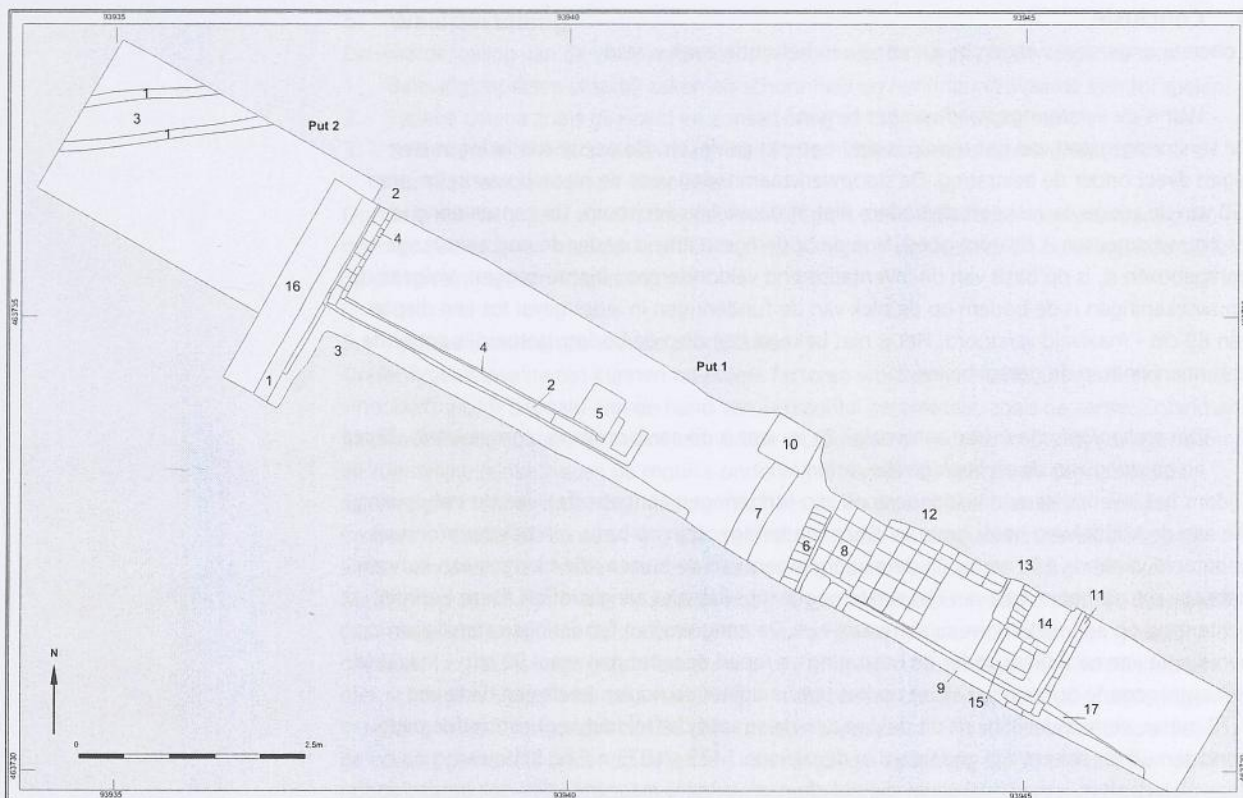
Tussen de inpandige muren S6 en S11 is een tegelvloer aanwezig van tegels in formaat 19x19x3 cm. Deze vloer is plaatselijk sterk beschadigd en lijkt doorgraven bij de aanleg van de muren S6 en S9.

Alleen van de muur achter de huizen (S1) is de diepte vastgesteld. De onderkant van deze fundering ligt op 1,18 meter + NAP (ca. 50 cm - maaiveld). S2 was zeer ondiep gefundeerd. De onderkant van deze muur lag op 1,43 meter + NAP. Van de overige muren is geen diepte vastgesteld.

Werkput 2 lag achter de oorspronkelijke bebouwing, op het open terrein tussen de bebouwing aan de Hooglandse Kerkgracht en de Middelweg in. Op een diepte van 1,52 meter + NAP werd een bakstenen goot aangetroffen, die gemaakt was van gestapelde, niet gemetselde bakstenen van uiteenlopende baksteenformaten. De goot liep schuin ten opzichte van de bebouwing met een afschot van 5 cm op 1,20 meter richting het westen. De aansluiting tussen goot en bebouwing viel buiten de proefsleuven en kon daardoor niet worden vastgesteld. De opvulling van de goot bestond uit bouwpuin met daartussen vondsten uit het begin van de 20ste eeuw (industriële aardewerk).

De bodemopbouw van werkput 2 is tot een diepte van 0,95 meter - NAP vastgelegd. Onder de goot bevond zich tot een diepte van 1,70 meter - maaiveld een opgebracht pakket grijs licht kleiig zand met daarin houtskool, botresten en aardewerk. Op basis van het aardewerk is dit pakket gedateerd in de periode 1425 - 1525 n.Chr. Hieronder bevond zich een natuurlijk bodemprofiel van rivierafzettingen bestaande uit grijze klei (1,70 - 2,10 meter - maaiveld), grijs fijn zand met ijzeroer en dunne kleibandjes (2,10 - 2,40 meter - maaiveld) en daaronder lichtgrijs zand. Grondwater is op de maximale ontgravingsdiepte van 2,70 meter - maaiveld (= 0,95 meter - NAP) niet aangetroffen.

Afb. 4. Sporenoverzicht van werkput 1 en 2 (Archol BV).

3.2 Vondsten

In totaal zijn 176 vondsten verzameld met een gewicht van 2.270 gram. Het merendeel van deze vondsten is verzameld bij de aanleg van het eerste vlak en heeft een brede datering uiteenlopend van 1425 tot het begin van de 20ste eeuw (Tabel 1 en Bijlage 2).

In drie gevallen zijn vondsten verzameld in associatie met sporen: de vulling van de goot op het achtererf (vondstnummer 7, datering zie boven), het ophogingspakket op het achterterrein (vondstnummer 5 en 6) en de achterste muur (vondstnummer 2) van de bebouwing in werkput 1. In het pakket tuinaarde tegen de achtermuur van de bebouwing (S1) zijn drie scherven roodbakkerd aardewerk, enkele fragmenten glas, vier fragmenten dierlijk bot, tien fragmenten bouwkeramiek en één fragment leisteen aangetroffen. De datering van de vondsten loopt uiteen van 1500 tot circa 1700 n.Chr.

In het ophogingspakket in werkput 2 (vondstnummer 5) zijn acht fragmenten aardewerk (waaronder roodbakkerd aardewerk en steengoed) aangetroffen. Deze scherven kunnen gedateerd worden in de periode 1425 - 1550 n.Chr. De oudste datering is gebaseerd op een fragment ongeglazuurd Siegburg steengoed (S1-kan-?). De jongste datering is gebaseerd op een stuk witbakkerd aardewerk (w-gra-?). Daarnaast bevat het complex een fragment (Langerwehe?) steengoed met zoutglazuur (S2-kan-?) en enkele fragmenten die toebehoren aan een r-gra-5. Uit dit pakket zijn 22 fragmenten (82 gram) dierlijk bot verzameld, waarvan 9 fragmenten afkomstig zijn van vissen. Tot slot zijn uit dit pakket twee spijkers, één fragment leisteen en twee fragmenten bouwkeramiek verzameld.

Materiaal	Aantal	Gewicht
AWG	30	550
MXX	30	377
AXB	72	676
SXX	7	270
KER	37	382
GLS	xxx	15
Totaal	176	2270

Tabel 1. Aantallen en gewichten van de verschillende vondstcategorieën.

4. Conclusie

Concrete onderzoeksvragen bij aanvang van het onderzoek waren:

1. *Wat is de verstoringgraad van het terrein?*

De verstoringgraad van het terrein is zeer beperkt gebleken. De eerste funderingsresten lagen direct onder de bestrating. De sloopwerkzaamheden voor de nieuwbouw in de jaren '50 van de vorige eeuw heeft de bodem niet of nauwelijks verstoord. De conservering van de bouwelementen is daarom goed. Hoe de bodemgesteldheid onder de nog aanwezige garageboxen is, is op basis van dit inventariserend veldonderzoek niet te zeggen. Volgens de bouwtekeningen is de bodem op de plek van de funderingen in ieder geval tot een diepte van 80 cm - maaiveld verstoord. Het is niet bekend hoe diep de bodem geroerd is onder de betonnen vloer in de garageboxen.

2. *Zijn archeologische resten aanwezig? Zo ja, wat is de aard, omvang, complexiteit, diepte en datering van de archeologische resten?*

Tijdens het inventariserend veldonderzoek zijn funderingen aangetroffen van de bebouwing die aan de Middelweg heeft gestaan. Deze funderingen zijn op basis van baksteenformaat gedateerd vanaf de 15e eeuw. Oudere voorgangers van de huizen, die hier gestaan kunnen hebben, zijn op het niveau van het eerste opgravingsvlak niet aangetroffen. Deze kunnen echter nog op een dieper niveau aanwezig zijn. De aangetroffen funderingsresten liggen op een diepte van ca. 10 cm onder de bestrating en lopen door tot minimaal 50 cm - maaiveld. Het antropogene ophogingspakket op het terrein achter de huizen heeft een dikte van 1,70 meter. Vermoedelijk heeft dit pakket aan de straatzijde (Middelweg) een zelfde dikte. Vondsten uit dit pakket zijn gedateerd in de periode 1425 - 1525 n.Chr. Bebouwing op deze plek heeft in ieder geval vanaf die tijd plaatsgevonden, maar mogelijk ook eerder, zoals blijkt uit de vroegste vermelding van bewoning in dit gebied (zie par. 1.2). Vondsten en sporen uit deze vroegere periode ontbreken in het huidige onderzoek. De oudste bewoning heeft vermoedelijk een extensiever karakter gehad en daardoor minder sporen in de bodem achtergelaten. Hierdoor is het niet vreemd dat dergelijke sporen bij een relatief kleinschalig inventariserend veldonderzoek niet zijn aangetroffen. Diepe structuren zoals kelders, waterputten en beerputten zijn bij dit inventariserend veldonderzoek niet gevonden. Het is niet uit te sluiten dat dergelijke - voor een binnenstadcontext kenmerkende - diepe structuren aanwezig zijn. Bij een vervolgonderzoek dient hier dan ook rekening mee gehouden te worden. Tijdens het inventariserend veldonderzoek zijn geen menselijke skeletresten aangetroffen. De aanwezigheid van een begraafplaats kan hiermee niet geheel worden uitgesloten. Aangezien werkput 1 slechts op een diepte van 15 cm - maaiveld is aangelegd, zijn de diepere lagen waarin graven aanwezig kunnen zijn niet onderzocht. Aangezien werkput 1 verder van de kern van de begraafplaats ligt dan werkput 2 en in werkput 2 geen enkel spoor van menselijk bot is aangetroffen, is de kans klein dat de begraafplaats tot daar heeft doorgelopen. De situatie onder de garageboxen viel buiten het onderzoek.

Op de twee overige onderzoeksvragen (3. *Hoe is de conservering van de sporen en het vondstmateriaal?* en 4. *Wat is de waardestelling van het terrein?*) verwijzen wij naar hoofdstuk 5. Waardestelling.

5. Waardestelling

De waardestelling van de vindplaats wordt bepaald aan de hand van de volgende criteria:⁶

1. Belevingsaspecten waarbij zaken als schoonheid en herinneringswaarde een rol spelen;
2. Fysieke criteria zoals gaafheid en conservering van sporen en vondsten;
3. Inhoudelijke criteria zoals zeldzaamheid, informatiewaarde, ensemblewaarde en representativiteit van de vindplaats.

Op basis van de fysieke en inhoudelijke kwaliteiten is de vindplaats behoudenswaardig te noemen. De redenen hiervoor worden in deze paragraaf behandeld. De belevingswaarde is op dit terrein niet van toepassing.

5.1 Fysieke kwaliteiten van de vindplaats

Onder fysieke kwaliteiten kunnen meerdere factoren worden gerekend. De gaafheid van de vindplaats wordt bepaald aan de hand van een aantal parameters, zoals de aanwezigheid en gaafheid van de sporen, de intactheid van de stratigrafie, of mobilia in situ zijn aangetroffen, de ruimtelijke relatie tussen de mobilia onderling en tussen de sporen en de mobilia, de aanwezigheid van antropogeen biochemisch residu en de stabiliteit van de natuurlijke omgeving. Onder de conservering van de vindplaats valt de conditie van zowel de sporen als de vondsten. De fysieke kwaliteiten van de vindplaats Hooglandse Kerkgracht 42/ Middelweg 14-18 zijn in alle opzichten hoog. De aanwezige bouwelementen zijn zeer goed geconserveerd en tijdens de sloop in 1955 nauwelijks aangetast. Hoe de bodemgesteldheid onder de nog aanwezige garageboxen is, is op basis van dit inventariserend veldonderzoek niet te zeggen. Volgens de bouwtekeningen is de bodem op de plaats van de funderingen in ieder geval tot een diepte van 80 cm – maaiveld verstoord. Het is niet bekend hoe diep de bodem geroerd is onder de betonnen vloer in de garageboxen. De stratigrafie van de ophogingspakketten is intact. Naar verwachting bevinden zich onder de aangetroffen bouwresten nog restanten van oudere funderingen. In hoeverre deze bij de meest recente bouwphase zijn verstoord, is op basis van het inventariserend veldonderzoek niet te zeggen. De vondsten zijn over het algemeen goed geconserveerd en in situ aanwezig. Zoals gebruikelijk in deze context zijn de vondsten wel enigszins gefragmenteerd. Organisch vondstmateriaal is niet aangetroffen, met uitzondering van bot. Gezien de diepe ligging van het grondwater zullen deze resten, voor zover nog aanwezig, matig geconserveerd zijn.

5.2 Inhoudelijke kwaliteiten van de vindplaats

Onder inhoudelijke kwaliteiten vallen de zeldzaamheid, informatiewaarde, ensemblewaarde en representativiteit van de vindplaats. De vindplaats bevindt zich in een van de oudste bewoningskernen van de stad Leiden. In de directe omgeving is tot op heden nauwelijks archeologisch onderzoek verricht. Onderzoek ter plaatse kan inzicht geven in de ontwikkeling van de inrichting en de bebouwing in dit stadsdeel. Alhoewel uit het inventariserend veldonderzoek geen oudere datering is gekomen dan het begin van de 15^e eeuw, is het niet uit te sluiten dat op de diepste niveaus sporen en vondsten uit de vroegste periode aanwezig zijn. De informatiewaarde van de vindplaats is hiermee zeer groot. De zeldzaamheid van de vindplaats is in zekere zin gemiddeld: het bodemarchief in de directe omgeving verkeert vermoedelijk in een zelfde staat en is even informatief als het onderhavige onderzoeksgebied. Uitzonderlijk aan de vindplaats is het feit dat het bodemarchief hier toegankelijk is voor onderzoek. Doordat het omliggende gebied intensief bebouwd is, is archeologisch onderzoek daar niet mogelijk. Het terrein Hooglandse Kerkgracht 42/ Middelweg 14-18 is een van de weinige plaatsen in de oude bewoningskern van Leiden waar het bodemarchief binnen handbereik ligt. De ensemblewaarde van de vindplaats is hoog: sporen en vondsten zijn aanwezig uit opeenvolgende fasen en er is sprake van samenhang tussen de

sporen en structuren die zijn aangetroffen. De vindplaats is zeer representatief voor het bodemarchief in dit deel van de stad.

Waarden	Criteria	Scores
Beleving	Schoonheid	nvt
	Herinneringswaarde	nvt
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	3
	Conservering	3
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	2
	Informatiewaarde	3
	Ensemblewaarde	3
	Representativiteit	nvt

Tabel 2. Waarderingstabel voor de vindplaats.

6. Aanbevelingen

Het archeologisch erfgoed in de Leidse bodem is omvangrijk en divers. Ook in het plangebied Hooglandse Kerkgracht 42/ Middelweg 14-18 zijn waardevolle archeologische resten aanwezig. Deze waarden zijn in het gehele plangebied aanwezig tot een diepte van 1,70 meter - maaiveld; zowel onder de bestrating als onder de aanwezige bebouwing. Onder de bestrating bevinden de resten zich vanaf 15 cm - maaiveld. Onder de garageboxen liggen de archeologische resten vanaf een diepte van maximaal 80 cm, maar mogelijk is ook hier niet dieper gegraven dan 15 cm - maaiveld voor de aanleg van de garageboxen. De vindplaats is op basis van bovenstaande criteria aangeduid als behoudenswaardig. Behoud gebeurt bij voorkeur in situ (in de grond). Waar dit niet mogelijk is, kan de vindplaats opgegraven worden tot een diepte van ca. 1,70 meter - maaiveld.

Archeologisch vervolgonderzoek hoort zich te richten op het beantwoorden van onderzoeksvragen die specifiek voor deze locatie en dit stadsdeel gesteld zijn. Dergelijke vragen zijn verwoord in de archeologische onderzoeksagenda van de Gemeente Leiden.

Bij toekomstig onderzoek zijn de volgende Leidse onderzoeksvragen of aandachtspunten van belang:

Vroegstedelijke fases

Een belangrijke bijdrage kan worden geleverd aan het beeld van de stad voor de periode waarin nog maar weinig historische bronnen beschikbaar zijn: de vroegstedelijke fases. Vanuit die overweging kan toekomstig onderzoek hernieuwde aandacht geven aan de ontstaanskeren van de stad: het grafelijk hof in de Pieterswijk, het dijkdorp langs de Breestraat, de bewoning rondom de Burcht en het Mareldorp langs de Haarlemmerstraat.⁷ Het onderzoek is erop gericht nauwkeurige informatie te verkrijgen over de fasering van bewoning in deze woonkernen: wanneer en op welke manier werden delen van de stad in gebruik genomen? Daarnaast willen we meer weten over de ontwikkeling van de infrastructuur, de aard van de nederzettingen in het algemeen en de activiteiten die op perceelniveau plaatsvonden in het bijzonder. Grote behoefte bestaat aan dateerbare gegevens over deze oudste fases. Vanuit de kennis, die dit onderzoek oplevert, kan vervolgens een breder beeld worden verkregen van de rol die de vroege stad vervulde in de regio, de productie en distributie van goederen en voedsel en de mate van specialisatie van de bewoners van de stad.

Landschapsonderzoek

Aansluitend op bovenstaand thema is het onderzoek naar het landschap, waarin de vroege stad is ontstaan. Dit landschap heeft namelijk een rol gespeeld in de inrichting en ruimtelijke groei van de stad. Het maken van een hoogtelijnenkaart van het toenmalige oppervlak, het in kaart brengen van de verschillende pre-stedelijke waterwegen en afzettingen en het inzichtelijk maken van de reikwijdte van overstromingsfases zijn onderdelen, die bij dit thema aan bod kunnen komen.

Ontsluitingswegen en bewoningsresten

Het opsporen en onderzoeken van de ontsluitingswegen van de stad en de bewoningsresten hierlangs zijn van belang. We willen meer weten over de aard en ouderdom van deze wegen en bewoningsresten. De Middelweg is een van deze wegen.

Archeologische en bouwhistorische vraagstukken

De vraagstukken waarin archeologisch en bouwhistorisch onderzoek elkaar raken en versterken zijn vele. Ten eerste natuurlijk de stadsontwikkeling: perceelligging, -omvang, -grootte en -indeling, structuren, routes, wegen en waterlopen en ontwikkeling daarvan. Ten tweede de ontwikkeling van het bouwen: materiaalgebruik, herkomst van bouwmaterialen, bouwtechnieken, funderingsprincipes en houten gebouwen versus stenen gebouwen. Ten derde de ontwikkeling van gebouwen: kerken, kloosters, huizen, enz., en daarbij specifieke zaken als ruimtegebruik, indeling, afwerkingen en situering van kelders, haarden en rioleringen/ putten. Ten vierde kan door de integrale benadering tussen archeologisch en bouwhistorisch onderzoek ook meer duidelijkheid worden verschaft over sociale aspecten, zoals bevolkingsdichtheid, spreiding, arbeid, enz.

⁷ Van der Vlist 2002, Van Maanen 2002-2004, Van Maanen 1993, Van der Vlist 1997, Van Oerle 1975.

Invloed van stadsbranden

Bekend uit onderzoek in andere steden is de invloed van stadsbranden op de bouwpraktijk. Na een stadsbrand worden door de stedelijke overheid maatregelen genomen (bijvoorbeeld keuren) om een brand in de toekomst te voorkomen. Ook zal het verbrande stadsdeel moeten worden opgebouwd. Bij de bouwwoede na de brand zijn verschijnselen zoals veel hergebruikt hout, mindere kwaliteit, afgedwongen verstening en introductie van de nieuwste bouwtechnieken te verwachten. Bij onderzoek, zowel bouwhistorisch als archeologisch, is het van belang te realiseren dat deze brand heeft gewoed en zijn sporen heeft nagelaten in de bebouwing. Het resultaat van dit onderzoek levert kennis op over bouwregelgeving, de bouwpraktijk, bouwtypologie en -chronologie en de omvang van de brand.

Vondstcomplexen

Alhoewel al een aantal studies is verricht van verschillende vondstcomplexen in de stad, blijft er grote behoefte aan goed gedocumenteerde vondstcomplexen. Deze leveren namelijk buitengewoon gedetailleerde informatie op over de productie, distributie en consumptie van goederen, het voedsel van de bewoners en de activiteiten die op die plek werden uitgevoerd. Daarnaast resulteert dit onderzoek in bruikbare informatie t.b.v. statistische analyses. Onderzoek van deze complexen heeft echter alleen zin wanneer ze scherp gedateerd kunnen worden en in hun historische context kunnen worden geplaatst. Alhoewel het heel lastig is om aan de hand van archeologische bronnen een uitspraak te doen over de levensstandaard van de bewoners (welvaart wordt lang niet altijd weerspiegeld in de materiële overblijfselen van de bewoners), kan het onderzoek van gesloten vondstcomplexen in combinatie met historisch onderzoek op de langere termijn wel bijdragen aan onze kennis over de sociale differentiatie en de kennis over welvaart en welzijn in de stad. Als voorbeelden van vondstgroepen waar bij toekomstig onderzoek aandacht aan moet worden geschonken, noemen we hier met name de kwetsbare organische vondsten: voedingsresten, leer en textiel. Deze vondsten zijn in het verleden slechts incidenteel onderzocht, terwijl ze veel nieuwe informatie kunnen opleveren over een aantal belangrijke ambachten, de dagelijkse eetgewoontes en de aanwezigheid van planten en dieren in de stad (voor consumptie of andere doeleinden). Traditioneel is meer aandacht geschonken aan het gebruikte en geproduceerde aardewerk in de stad. Voor wetenschappelijk onderzoek van deze vondstcategorie is het vergelijken van oude onderzoeksresultaten wellicht zinnig. In Leiden volstaan we de komende jaren met het opgraven en op een globaal niveau determineren van de materiaalcategorie aardewerk.

Afvalverwerking

Leiden blijkt een geheel eigen ontwikkeling doorgemaakt te hebben in de afvalverwerking in de stad. In vergelijking met andere steden is men in Leiden uitzonderlijk vroeg overgegaan van het beerputstelsel naar afwateringsriolen. Was dit een ontwikkeling die voor de hele stad geldig is? Zijn er uitzonderingen aan te wijzen? Hoe verklaren we deze ontwikkeling?

Gezondheidstoestand bevolking

Wat was de gezondheidstoestand van de Leidse/ Nederlandse bevolking tijdens de aanloop naar de Volle Middeleeuwen (tot ca. 1250 n.Chr.)? Een overzicht van de ontwikkelingen in de gezondheidstoestand van de bewoners van de Lage Landen vanaf de Romeinse Tijd tot heden is weliswaar zo goed mogelijk in kaart gebracht, doch de steekproefgrootte van de onderzochte Nederlanders in de periode voorafgaand aan ca. 1250 n.Chr. was marginaal. Om aan deze 'lacunes' tegemoet te komen, is fysisch antropologisch skeletonderzoek van menselijke overblijfselen uit de aangegeven perioden zeer welkom. Conclusies over de gezondheidstoestand kunnen dan gebaseerd worden op de gemiddelde levensverwachting, de verworven volwassen lichaamslengte en het voorkomen van ziekelijke botafwijkingen.

Literatuur

Hessing, W.A.M. & Sueur, M.C. (2004). *Archeologische waarden en verwachtingen op het grondgebied van Leiden, inventarisatie, kaarten en vertaling naar het ruimtelijk beleid*. Amersfoort (Vestigia-rapport V120).

Oerle, H.A. van. (1975). *Leiden binnen en buiten de stadsvesten*. Leiden.

Orsel, E.D. (2006). Zijn er nog 'veel' middeleeuwse huizen in Leiden? In: H. van den Ende e.a., *Dwars door de stad. Archeologische en bouwhistorische ontdekkingen in Leiden* (p.115-134). Leiden (Bodemschatten en Bouwgeheimen 2).

Vlist, E. van der. (2002). De stedelijke ruimte en haar bewoners. In: R.C.J. van Maanen, *De geschiedenis van een Hollandse stad* (dl.1, p. 15-57). Leiden.

Bijlage I Veldlijst

2014-01-01

Vondstnummer	Put	Vlak	Spoor	Verzamelijze
07HKGV00001	1	1	9999	aanleg vlak
07HKGV00002	1	1	0016	uitspit
07HKGV00003	2	1	9999	aanleg vlak
07HKGV00004	2	1	9999	aanleg vlak
07HKGV00005	2	1	0002	uitspit
07HKGV00006	2	1	0002	uitspit
07HKGV00007	2	1	9999	uitspit
07HKGV00008	2	1	9999	

OPGRAAFWERK				
Put	Vlak	Spoor	Verzamelijze	Opmerking
1	1	9999	aanleg vlak	
1	1	0016	uitspit	
2	1	9999	aanleg vlak	
2	1	9999	aanleg vlak	
2	1	0002	uitspit	
2	1	0002	uitspit	
2	1	9999	uitspit	
2	1	9999		
BEVOEGD ONTWERP				
1	1	9999	aanleg vlak	
1	1	0016	uitspit	
2	1	9999	aanleg vlak	
2	1	9999	aanleg vlak	
2	1	0002	uitspit	
2	1	0002	uitspit	
2	1	9999	uitspit	
2	1	9999		
MILIEU-ONTOEWERPING				
1	1	9999	aanleg vlak	
1	1	0016	uitspit	
2	1	9999	aanleg vlak	
2	1	9999	aanleg vlak	
2	1	0002	uitspit	
2	1	0002	uitspit	
2	1	9999	uitspit	
2	1	9999		
DATUM ONDERZOEK				
2014-01-01				

Bijlage II Vondstenlijst

Vondstnummer	Categorie	Aant	Gewicht	Opmerking
07HKGV00001	AWG	2	11	roodbakkend aw
07HKGV00001	MXX	3	34	spijkers
07HKGV00001	OXB	22	58	
07HKGV00001	GLS		7	oa doorzichtig glas en blauw glas
07HKGV00001	KER	5	70	tegels en pijp
07HKGV00002	GLS		3	doorzichtig glas
07HKGV00002	KER	10	24	tegels en pijp
07HKGV00002	SXX	1	4	leisteent
07HKGV00002	AWG	3	54	roodbakkend aw
07HKGV00003	AWG	13	286	roodbakkend aw, porselein, faience/ industrieel wit
07HKGV00003	KER	5	96	tegels en pijp
07HKGV00003	OXB	2	27	
07HKGV00003	MXX	21	264	roestig draad?
07HKGV00004	GLS		5	doorzichtig
07HKGV00004	OXB	18	453	
07HKGV00004	AWG	2	28	roodbakkend aw
07HKGV00005	AWG	8	116	roodbakkend aw, steengoed
07HKGV00005	MXX	2	44	spijkers
07HKGV00005	SXX	1	82	leisteent
07HKGV00005	OXB	13	79	
07HKGV00005	KER	2	39	
07HKGV00006	OXB	9	3	visbot
07HKGV00007	OXB	1	12	
07HKGV00007	SXX	3	184	
07HKGV00007	AWG	2	55	industrieel wit
07HKGV00008	SXX	2		leisteent
07HKGV00008	KER	15	153	
07HKGV00008	OXB	3	39	
07HKGV00004	MXX	4	35	spijkers
07HKGV00002	OXB	4	5	

PROGRAMMA VAN EISEN

LOCATIE	Leiden, Hooglandse kerkgracht 42 / Middelweg 14-18
PROJECT	Hooglandse kerkgracht / Middelweg

PLAATS BINNEN ARCHEOLOGISCH PROCES	
☐ Inventariserend veldonderzoek (IVO) :	<i>beooronderzoek / proefsleuven</i>
☐ Opgraven	
☐ Archeologische Begeleiding	

OPSTELLER	Naam, adres, telefoon, e-mail	datum	paraaf
Auteurs			
☐ Projectleider (<i>senior archeoloog</i>)	mw. drs. C.R. Brandenburgh, Gemeente Leiden, Dienst Bouwen & Wonen, Bureau Monumenten & Archeologie. 071-5167959 / 06-52504836; c.brandenburgh@leiden.nl	5 maart 2007	
☐ Mede-opsteller(s)			

OPDRACHTGEVER	Naam, adres, telefoon, e-mail	datum	paraaf
	De heer D.W. van der Hoek Vlietweg 13 2323 LA LEIDEN p/a architectenburo Veldman+ Rietbroek Vollersgracht 23 2312 VK LEIDEN		

BEVOEGD GEZAG	Naam, adres, telefoon, e-mail	datum	paraaf
☐ Gemeente	Gemeente Leiden, Dienst Bouwen & Wonen, Bureau Monumenten & Archeologie. Contactpersoon: mw. drs. C.R. Brandenburgh (071-5167959 / 06-52504836; c.brandenburgh@leiden.nl)	5 maart 2007	
☐ Provincie			
☐ Universiteit			
☐ Overig / onbekend (toelichten)	(Naam externe beoordelaar)		
ROB (<i>beschermde monument/ projectvergunning/Grote Projecten</i>)	Datum akkoord AMC:		

UITVOEREND BEDRIJF / INSTELLING	
Naam	
Contactpersoon	
Telefoon / e-mail	

DATUM ONDERZOEK	
☐ Start	
☐ Duur	

Projectnaam	Leiden, Hooglandse kerkgracht/Middelweg
Provincie	Zuid-Holland
Gemeente	Leiden
Plaats	Leiden
Toponiem	Hooglandse kerkgracht 42 / Middelweg 14-18
Gemeente code	07HKG (07jaartal, indien onderzoek niet in 2007 wordt uitgevoerd aanpassen aan jaartal van onderzoek)
Kaartblad	30F
X – coördinaat	93.935
Y – coördinaat	463.740
Kadaster-nr	I 2825
CMA/AMK-status	n.v.t.
CAA-nr.	n.v.t.
CMA-nr.	n.v.t.
ARCHIS-monument-nr	n.v.t.
ARCHIS-waarnemings-nr	n.v.t.
CIS-code (onderzoeksmeldingsnummer)	
Oppervlakte plan- of onderzoeksgebied	Ca. 230 m ²
Huidig grondgebruik	Bebouwd (garageboxen), bestraat

PERIODE(N)	COMPLEXTYPE(N)
☐ vroege prehistorie <i>(paleo/meso/neo)</i>	
☐ late prehistorie <i>(brons/ijzer)</i>	
☐ Romeinse tijd	
☐ middeleeuwen <i>(vroeg/laat/NT)</i>	GVIK (kerkhof), NS (stad, onbepaald)

1. Doel en reden van het onderzoek	
Doel	Het inventariserend onderzoek dient inzicht te geven in de aan- of afwezigheid van archeologische resten in het plangebied, de diepte, omvang, complexiteit en de datering van deze resten. Daarnaast geeft het onderzoek inzicht in de verstoringsgraad van het terrein. Het onderzoek resulteert in een waardstelling van de vindplaats. Op basis van de resultaten van dit onderzoek wordt besloten op welke wijze eventueel aanwezige archeologische waarden in het plangebied kunnen worden behouden.
Reden	Het pand Hooglandse kerkgracht 42 wordt in de nabije toekomst gerenoveerd. Het achtergelegen terrein (aangeduid als Middelweg 14-18) zal daarbij bebouwd worden en grotendeels onderkelderd. Eventueel in de bodem aanwezige archeologisch resten gaan bij deze werkzaamheden verloren. Op basis van reeds uitgevoerd (bureau)onderzoek geldt voor het gebied een hoge verwachting voor de aanwezigheid van archeologische resten. Voorafgaand aan de herontwikkeling is inventariserend archeologisch onderzoek noodzakelijk om voorwaarden te kunnen scheppen voor het behoud (ex situ) van de aanwezige archeologische resten en de financiële en organisatorische consequenties van de nieuwbouwplannen beter in beeld te brengen.
Selectiebesluit (alleen na IVO)	n.v.t.

2. Resultaten van het tot dusver uitgevoerde onderzoek	
Administratieve gegevens	
Bureauonderzoek	
Uitvoerder	Vestigia b.v.
Uitvoeringsperiode	2003 / 2004
Publicatie	W.A.M. Hessing, C. Sueur & A. van Zalinge, 2004: <i>Archeologische waarden en verwachtingen op het grondgebied van Leiden, inventarisatie, kaarten en vertaling naar het ruimtelijk beleid</i> , Amersfoort (Vestigia-rapport V120)
Overig onderzoek	
Uitvoerder	n.v.t.
Uitvoeringsperiode	
Uitvoeringsmethode	
Publicatie	
Bewaarplaats van vondsten en documentatie	
De documentatie van het uitgevoerde onderzoek bevindt zich te: n.v.t.	
De vondsten van het uitgevoerde onderzoek bevinden zich in: n.v.t.	
Resultaten: landschappelijke en aardwetenschappelijke context	
Huidig grondgebruik; (sub) recente ingrepen en verstoringen	Het onderzoeksgebied, zijnde het terrein achter Hooglandse kerkgracht 42, is deels bestraat en deels bebouwd met garageboxen. De huidige bebouwing is op staal gefundeerd. De diepte van de funderingen bedraagt 0.80 meter – maaiveld. Conform de bouwtekeningen uit 1955 is een betonvloer aanwezig van 10 cm dikte. Men mag er op basis van deze tekeningen van uitgaan dat de bodem ter plaatse van de garageboxen minimaal 80 cm diep verstoord is. Voorafgaand aan de bouw van de garages zijn ter plaatse twee woningen gesloopt. In de periode dat deze werkzaamheden plaatsvonden, werd doorgaans vrij oppervlakkig gesloopt. Er zijn geen gegevens bekend over vervuilingen of saneringen op het terrein. Naar verwachting is bodem als gevolg van recente ingrepen dan ook niet (veel) dieper dan 80 cm – maaiveld verstoord.
NAP-hoogte maaiveld	Grondwatertrap
Fysiek-landschappelijke, geologische, geomorfologische en bodemkundige kenmerken	Het onderzoeksgebied ligt in de stroomgordel van de Rijn, op het Waardeiland: een natuurlijke hoge rivierafzetting tussen de twee Rijnarmen in. T.a.v. bodems en geomorfologie zijn geen gegevens voorhanden.

<p>Cultuurlandschappelijke en historisch-geografische kenmerken</p>	<p>De Hooglandse kerkgracht en de Middelweg liggen in een deel van Leiden dat in 1294 officieel bij de stad Leiden is gaan horen. De beide straten vormden de noord-zuid-verbinding in dit nieuwe stadsdeel. Het vermoeden bestaat dat met name de Middelweg, gezien de breedte van de straat, al een veel vroegere oorsprong heeft.¹</p> <p>Bebouwing tussen de Hooglandse kerkgracht en de Middelweg ontstond al vrij vroeg. De oudste archiefmeldingen van huizen tussen beide straten in dateren uit 1354.² Vaak was sprake van langgerekte percelen die toegang hadden tot beide straten. Soms waren de huizen op de Hooglandse kerkgracht georiënteerd en soms lag de voorzijde van de huizen juist aan de Middelweg.</p> <p>Het meest zuidelijke deel van het bouwblok tussen de Hooglandse kerkgracht en de Middelweg hoorde bij het kerkhof dat rondom de Pancraskerk lag (momenteel Hooglandse kerk). Dit kerkhof werd in de loop der tijd steeds groter waardoor bestaande bebouwing aan de Middelweg moest worden gesloopt ten gunste van het kerkhof. Rondom het kerkhof werden huizen gebouwd voor rijke of in aanzien staande personen. Zo lag ten noorden van het kerkhof het Kapittelhuis waar de kanunniken hun bijeenkomsten hielden. Ook is bekend dat veel priesters hun huizen hadden in het bouwblok Hooglandse kerkgracht / Middelweg.³ Het is niet precies bekend waar de grens van het kerkhof en de bebouwing ten noorden ervan lag. Het is mogelijk dat een van beiden onder de huidige onderzoekslocatie ligt.</p> <p>Direct ten noorden van de onderzoekslocatie ligt momenteel het Mierennesthofje. Vanaf het einde van de 14^e eeuw tot 1532 lag op deze plaats het St. Pancrasbegijnhof: een hofje dat bij stichting gebruik maakte van al bestaande woningen en plaats bood aan ca. 11 begijnen.</p> <p>Op oude kaarten van Leiden staat het onderzoeksgebied in meer of mindere mate van detail weergegeven. Op de kaart van Bast (1600) en Blaeu (1647) staan ter plaatse van de onderzoekslocatie aan de Middelweg een dwarshuis en een diep huis. Het terrein tussen deze huizen en de bebouwing aan de Hooglandse kerkgracht is leeg wat een binnenterrein of tuin suggereert. De kaart van Hagen uit 1670 geeft een versimpelder beeld: hier zijn langs de Middelweg schematisch diepe huizen ingetekend met daarachter een leeg binnenterrein. De kadastrale minuut uit 1850 geeft een tweetal diepe huizen weer waarvan de omvang en plattegrond grote overeenkomsten vertoont met die van de te slopen huizen op de bouwtekening uit 1955. De gevels van deze gesloopte huizen vertonen laat 18^e-eeuwse kenmerken. Het is mogelijk dat deze huizen in de 18^e eeuw zijn gebouwd of dat de gevels van reeds bestaande oudere huizen zijn vernieuwd en gemoderniseerd. Uitgebreider archiefonderzoek kan hierover meer informatie opleveren.</p>
<p>Resultaten: perioden en sites</p>	
<p>Regionale archeologische context</p>	<p>Zie boven</p>
<p>Aard en ouderdom van de vindplaats</p>	<p>Het is aannemelijk dat op de onderzoekslocatie resten van woonhuizen aanwezig zijn daterend uit de het begin van de 14^e eeuw of misschien nog eerder. Het is niet uit te sluiten dat de rand van het kerkhof rondom de Pancras- of Hooglandse kerk op het onderzoeksterrein aanwezig is.</p>

¹ Vlist, 38.

² Oerle, 144.

³ Oerle 144, 145 en Vlist, 37.

Gaafheid en conservering (structuren, sporen, vondsten, paleo-ecologische resten)	Vermoedelijk is de ondergrond tot een diepte van ca. 0.8 meter verstoord. Gezien het feit dat het maaiveld in de loop der tijd is opgehoogd, kunnen in de ondergrond nog funderingen en loopniveaus aanwezig zijn van voorgangers van de in 1955 gesloopte gebouwen.
Begrenzing en oppervlakte van de <u>totale</u> vindplaats (dus ook <u>buiten</u> het plangebied -	Zie de kaartbijlagen 4 a t/m d.
Begrenzing en oppervlakte van (het deel van) de vindplaats <u>binnen</u> het plangebied	De meest recente bebouwing langs de Middelweg (gesloopt in 1955) heeft zich tot ongeveer 8 meter diepte uitgestrekt op het binnenterrein. Er zijn geen aanwijzingen voor bebouwing op het binnenterrein al mag de aanwezigheid hiervan niet worden uitgesloten. Uit voorgaande perioden is geen begrenzing bekend al zal ook hier sprake zijn van bebouwing langs de Middelweg met erfstructuren op het binnenterrein.
Archeologische stratigrafie en diepte van vondstlagen	Onbekend; stadskernen kenmerken zich door een complexe stratigrafie van opeenvolgende bouwfasen en ophogingsfasen.
Archeologische verwachting op basis van het vooronderzoek	
Structuren en sporen	In het plangebied kunnen funderingen aanwezig zijn van de voorgangers van de huizen die hier hebben gestaan. Daarnaast kunnen typische erfstructuren zoals beer- en waterputten, kleine schuren, kamerwoningen en riolen aanwezig zijn. Ingeval het kerkhof zich heeft uitgestrekt tot in het onderzoeksgebied dan kunnen menselijke skeletresten aanwezig zijn.
Artefacten: anorganisch	Onbekend. Vergelijkbare complexen hebben grote hoeveelheden artefacten opgeleverd van een zeer wisselende kwaliteit.
Artefacten: organisch	Onbekend. Afhankelijk van diepte en aard van de archeologische sporen. Beer- en waterputten kenmerken zich door goede conserveringsomstandigheden voor organische materialen.
Paleo-ecologische resten	Idem.
Complexiteit	De vindplaats is complex t.a.v. de te verwachten stratigrafie en de technische maatregelen als gevolg van de beperkte ruimte voor het onderzoek. In de overige opzichten is de vindplaats als standaard te omschrijven.

3. Vraagstelling	
Onderzoekskader, relatie met NOA, synergie.	<p>Archeologisch onderzoek van de historisch steden kent inmiddels een brede traditie. De NOAa geeft een groot aantal onderzoeksrichtingen voor deze steden waar archeologisch onderzoek een bijdrage aan kan leveren. In de huidige fase van het onderzoek (Inventariserend Veldonderzoek) is het nog niet relevant om een bijdrage te verwachten aan deze onderzoeksvragen. Wel kan op basis van het inventariserend onderzoek worden aangegeven in hoeverre de vindplaats de potentie heeft om bij een definitief onderzoek hiervoor de benodigde informatie te vergaren. Hieronder worden in het kort de onderzoeksthema's uit de NOAa besproken.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Het ontstaan en de ruimtelijke ontwikkeling van de stad. Archeologisch onderzoek is tot op heden vrij beperkt uitgevoerd op het Waardeiland. De ontwikkeling van dit deel van de stad en de hypothesen die hiervoor bestaan zijn hierdoor nog weinig onderzocht. 2. De stedelijke identiteit: te denken valt aan de verhoudingen tussen stad en platteland en de verschillen tussen de

	bewoners binnen de stad.
Onderzoeksvragen	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wat is de verstoringgraad van het terrein? 2. Zijn archeologische resten aanwezig? Zo ja, wat is de aard, omvang, complexiteit, diepte en datering van de archeologische resten? 3. Hoe is de conservering van de sporen en het vondstmateriaal? 4. Wat is de waardestelling van het terrein?
Aanbevelingen	<p>Aanbevelingen worden verwacht t.a.v. de benodigde vervolgstappen in het archeologisch onderzoek. Hierin wordt ingegaan op de volgende deelvragen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Voor welke delen van het terrein geldt na afloop van dit onderzoek een archeologische verwachting? 2. Op welke delen van het terrein is aanvullend onderzoek nodig en zinnig? 3. Zijn er delen van het terrein aan te wijzen die dermate verstoord zijn dat er geen archeologische resten meer aanwezig kunnen zijn?
Beperkingen	N.v.t.

4. Veldwerk	
Strategie	<p>Daar het onderzoeksgebied deels verhard is en vermoedelijk veel puin in de bovenste lagen bevat, is karterend en waarderend booronderzoek geen betrouwbare onderzoeksmethode. Zeer waarschijnlijk kunnen de meeste boringen op het terrein door de aanwezigheid van oude steenbouwlagen of slooppuin niet tot de gewenste diepte gezet worden. Middels booronderzoek kan weinig informatie gegeven worden over de aanwezigheid van bouwresten: puin en muurresten zijn immers in een boring moeilijk van elkaar te onderscheiden. De gaafheid van eventuele bouwresten is eveneens met booronderzoek moeilijk vast te stellen. Om deze reden is gekozen voor een proefsleuvenonderzoek. Dit onderzoek beslaat maximaal 10% van het onderzoeksgebied. De te hanteren methoden en technieken zijn zo min mogelijk destructief opdat bij een eventueel vervolgonderzoek de aanwezige sporen in samenhang kunnen worden onderzocht. Op de werkzaamheden is de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 3.1 van toepassing.</p>
Fysisch-geografisch onderzoek	n.v.t. Tijdens het Ivo zal naar verwachting de natuurlijke ondergrond niet bereikt worden.
Methoden en technieken	<p>De aan te leggen werkput is maximaal 20 m² groot. De locatie van de sleuf is aangegeven op de kaartbijlage. Gezien de beperkte breedte van het beschikbare terrein wordt de werkput niet breder dan 2 meter gemaakt met een lengte van 10 meter. Een deel van de werkput ligt onder de poort van het garagecomplex: op deze wijze is het mogelijk inzicht te krijgen in de gaafheid van nog aanwezige funderingsresten onder de huidige bebouwing. Verder naar achteren op het terrein zijn naar verwachting geen resten van huizen meer aanwezig en kan onderzocht worden of sporen van erfbebouwing aanwezig zijn of eventueel grafresten. Door de beperkte breedte van de werkput en de nabijheid van op staal gefundeerde huizen kan de werkput niet dieper worden aangelegd dan 1 meter - maaiveld.</p> <p>Naar verwachting worden 2 vlakken aangelegd teneinde inzicht te krijgen in de aanwezigheid van archeologische resten en de complexiteit van de aanwezige stratigrafie. Het eerste vlak wordt machinaal aangelegd op een diepte van ongeveer 50 cm beneden maaiveld (dit is de gebruikelijke verstoringdiepte in dergelijke binnenstedelijke contexten, ingeval het onverstoorde niveau dieper ligt, wordt het eerste vlak eveneens dieper aangelegd). Het</p>

	<p>volgende vlak wordt eveneens machinaal aangelegd, afhankelijk van de aan te treffen complexiteit van steenbouwfases is dit op minimaal 20 cm en maximaal 50 cm.</p> <p>Plaatselijk (op het achterterrein) wordt een klein stuk van de werkput verdiept tot 2 meter – maaienveld teneinde de diepte van de stratigrafie te bepalen.</p> <p>Bij het aanleggen van de vlakken wordt met een metaaldetector gezocht naar vondsten. Metaaldetectorvondsten worden als puntlocatie ingemeten.</p> <p>De vlakken worden opgeschaafd en bij aanwezigheid van sporen gefotografeerd en getekend (1:20).</p> <p>NAP-hoogtes worden genomen van het vlak, om de 3 meter en van de bovenzijde en onderzijde van sporen en funderingen.</p> <p>Alle sporen worden op het eerste vlak gecoupeerd en afgewerkt. Op het tweede vlak worden sporen steekproefsgewijs gecoupeerd en niet afgewerkt. Coupes worden getekend (1:20) en waar nodig en relevant gefotografeerd. Op het diepste vlak wordt slechts selectief gecoupeerd t.b.v. het vaststellen van de ouderdom van de aanwezige sporen. Bouwelementen worden gedocumenteerd en bij voorkeur niet weggebroken opdat bij een eventueel definitief archeologisch onderzoek de samenhang van deze bouwelementen met aangrenzende delen kan worden vastgesteld. Voor de beschrijving van de bouwelementen wordt gebruik gemaakt voor het daartoe bestemde registratieformulier van het bureau Monumenten & Archeologie van de gemeente Leiden.</p> <p>Een van de lange profielen wordt gedocumenteerd teneinde inzicht te geven in de aanwezige archeologische niveaus.</p> <p>De te gebruiken database moet zijn opgebouwd als of te converteren zijn naar de in de gemeente Leiden gebruikte database Veldlink. Deze database komt overeen met de in de KNA voorgeschreven bouwstenensystematiek. De meta-informatie van Veldlink is digitaal op te vragen via c.brandenburgh@leiden.nl.</p> <p>Op de werkzaamheden is voorts de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 3.1 (OS01 t/m 09 en VS01) van toepassing.</p>
Structuren en grondsporen	Zie boven.
Artefacten: anorganisch	Artefacten worden handmatig verzameld. Er worden geen monsters gezeefd t.b.v. het verzamelen van vondsten. Bij aanleg van de vlakken worden de vondsten in vakken van 2 meter verzameld. Vervolgens worden de vondsten stratigrafisch of per spoor verzameld. Bij het afsteken van het profiel worden eveneens vondsten per laag verzameld.
Artefacten: organisch	Idem
Paleo-ecologische resten	In de beperkte diepte waarop de werkput wordt aangelegd worden geen organisch rijke (natte of zuurstofarme) contexten verwacht. Om die reden worden geen monsters genomen t.b.v. het onderzoek naar paleo-ecologische resten. Onderzoek in vergelijkbare binnenstedelijke contexten heeft uitgewezen waar dergelijke omstandigheden verwacht kunnen worden en er is geen reden aan te nemen dat de onderhavige onderzoekslocatie hierin afwijkend is.
Beperkingen	n.v.t.

5. Uitwerking en conservering	
Analyse fysische-geografie	n.v.t.
Structuren en grondsporen	De vlaktekeningen worden gedigitaliseerd. De aangetroffen sporen worden gegroepeerd tot structuren en m.b.v. het

	aangetroffen aardewerk gedateerd. De sporen en structuren worden per fase besproken en afgebeeld. Van toepassing is KNA-specificatie OS14.
Artefacten: anorganisch	Aardewerk wordt gebruikt voor de datering van sporen. Deze vondsten worden per vondstnummer geteld, gewogen, gedetermineerd en gedateerd. De overige artefacten worden geteld en gewogen en waar mogelijk gedetermineerd. Bijzondere objecten of gebruikssporen worden vermeld en gefotografeerd.
Artefacten: organisch	Idem
Paleo-ecologische resten	N.v.t.
Beeldrapportage (objecttekeningen, foto's, kaarten, e.d.)	De vlaktekeningen worden gedigitaliseerd in MapInfo of Autocad. Overzichtskaarten worden gemaakt van de aangetroffen sporen en de verstoringsgraad van het terrein. De archeologische resten worden per vlak afgebeeld en vervolgens gegroepeerd op ouderdom / per fase. Voor foto's en objecttekeningen zie boven. Voorafgaand hieraan vindt overleg plaats over de keuze van en het aantal afbeeldingen.
Conservering geselecteerd materiaal (zie CvAK-leidraad nr. 1)	Vondsten worden geconserveerd volgens de daarvoor geldende richtlijnen. Aantallen en kosten hiervan zijn bij aanvang van het werk niet in te schatten. Na afloop van het veldwerk stelt de uitvoerder een evaluatierapport op waarin de te conserveren vondsten worden besproken. In overleg met de gemeentelijk archeoloog wordt bepaald welke objecten voor conservering in aanmerking komen. Deze fase van de uitwerking dient in uw offerte als stapost te worden opgenomen.
Beperkingen	n.v.t.

6. Eindproduct: rapportage en deponering	
Te leveren product	Het eindproduct is een rapport volgens KNA-specificatie VS05. Hierin is opgenomen een waardestelling conform KNA-specificatie VS06. Voorts wordt geleverd een database met de gegevens van het project. Deze database (inclusief de meta-informatie) is opgebouwd als de in de gemeente Leiden gebruikte database Veldlink. Deze database komt overeen met de in de KNA voorgeschreven bouwstenensystematiek.
Inhoud eindrapport	Zie boven.
Verschijsing en oplaag eindrapport	Het rapport wordt uitgegeven door de uitvoerder. Het conceptrapport wordt in 2-voud geleverd aan de opdrachtgever en in enkelvoud aan het Bureau monumenten & archeologie van de gemeente Leiden. Het definitieve rapport wordt in 5-voud opgeleverd. Voorts draagt de uitvoerder zorg voor de verzending van een exemplaar naar RACM, Provinciaal Archeoloog, gemeentelijk archeoloog en Koninklijke Bibliotheek.
Deponering	Vondsten en documentatie worden gedeponeerd in het archeologisch depot van de gemeente Leiden. Voor deponering van vondsten gelden de in de KNA gestelde richtlijnen en de leveringseisen van het archeologisch depot van de gemeente Leiden. Documentatie wordt zowel analoog als digitaal aangeleverd. T.a.v. digitale documentatie gelden de volgende richtlijnen: <ul style="list-style-type: none"> • Tekeningen: Autocad (-dwg, versie 14 of hoger) of MapInfo (versie 7.5) • Databases: acces 97 of hoger • Foto's: (.JPG) • Tekstbestanden: word97 of hoger

7. Randvoorwaarden	
Personele randvoorwaarden	Het onderzoek wordt verricht door een gecertificeerde instelling (CvAK). Zowel voor veldwerk als voor uitwerking en rapportage is de aanwezigheid van een projectleider en medewerkers met periode- / gebiedspecifieke kennis en/of ervaring vereist. De realisatie hiervan dient in het plan van aanpak te worden vastgelegd.
Uitvoeringsperiode en opleveringstermijn veldwerk	In overleg met de opdrachtgever vast te stellen.
Uitvoeringscondities veldwerk	Het terrein wordt opgeleverd in de staat waarin het zich bij aanvang van de werkzaamheden bevindt. De werkput wordt opgevuld en opnieuw betegeld. Voor betreding van het terrein dient contact te worden opgenomen met de opdrachtgever.
Kwaliteitsbewaking, toezicht, overleg en evaluatie	Het onderzoek wordt uitgevoerd onder supervisie van bureau Monumenten & Archeologie, gemeente Leiden. Wijziging in de onderzoeksstrategie vindt alleen plaats na toestemming van bureau Monumenten & Archeologie, gemeente Leiden.
Selectieprocedure tijdens het veldwerk (i.h.b. bij archeologische begeleiding)	n.v.t.
Uitvoeringsperiode uitwerking; opleveringstermijn (concept)eindrapport	De conceptrapportage wordt opgeleverd binnen 6 maanden na afronden van het veldwerk.
Termijn overdracht van vondsten, monsters en documentatie	Vondsten en (analoge en digitale) documentatie worden uiterlijk 2 maanden na afronding van het definitieve eindrapport opgeleverd.
Procedure toetsing eindproduct door bevoegd gezag	Het bureau Monumenten & Archeologie, gemeente Leiden geeft goedkeuring aan het plan van aanpak en de conceptrapportage.

8. Wijzigingen na evaluatie	
Wijzigingen tijdens het veldwerk	
Procedure van wijziging na de evaluatiefase van het veldwerk	
Procedure van wijziging tijdens uitwerking en conservering	

9. Literatuur en bijlagen	
Literatuur	Groeneveld, S., R.C.J. van Maanen en W.E. Penning, 1997: <i>Historische plattegronden van Nederlandse steden, dl 7, Alphen a/d Rijn.</i>

	<p>Hessing, W.A.M., C. Sueur, 2004: <i>Archeologische waarden en verwachtingen op het grondgebied van Leiden, inventarisatie, kaarten en vertaling naar het ruimtelijk beleid</i>, Amersfoort (Vestigia-rapport V120).</p> <p>Oerle, H.A., van, 1975: <i>Leiden binnen en buiten de stadsvesten</i>, Leiden.</p> <p>Vlist, E., van der, 2002: <i>De stedelijke ruimte en haar bewoners</i>, In: R.C.J. van Maanen, <i>De geschiedenis van een Hoilandse stad</i>, dl.1, Leiden, 15-57.</p>
Lijst van bijlagen	<p>1a. Topografische kaartuitsnede met de begrenzing van de locatie. 1b. Topografische kaartuitsnede met de begrenzing van het voor onderzoek toegankelijke (onbebouwde) deel van de locatie.</p> <p>2. Topografische kaartuitsnede met de ligging van de werkput.</p> <p>3. Topografische kaartuitsnede met luchtfoto van de onderzoekslocatie.</p> <p>4a. Stadsplattegrond Leiden, Bast 1600. 4b. Stadsplattegrond Leiden, Blaeu 1646. 4c. Stadsplattegrond Leiden, Hagen 1670. 4d. Kadastraal minuutplan, 1850.</p> <p>5. Bouwtekening huidige bebouwing en situatie voor sloop in 1955.</p> <p>Het rapport <i>Archeologische waarden en verwachtingen op het grondgebied van Leiden, inventarisatie, kaarten en vertaling naar het ruimtelijk beleid</i>, Amersfoort, 2004 (Vestigia-rapport V120), is op aanvraag verkrijgbaar bij het Archeologisch Centrum van de gemeente Leiden (071-5167950).</p>

Colofon

Bodemonderzoek in Leiden 25

Inventariserend Veldonderzoek Hooglandse Kerkgracht 42 (07HKG)

Datum: 22 t/m 24 mei 2007

Auteurs: drs. C.D.R. Cohen Stuart en drs. C.R. Brandenburgh

Ontwerp: Stadsdrukkerij Gemeente Leiden

Lay-out: Demmenie Graficon, Leiderdorp / Alphen aan den Rijn

Foto's en tekeningen: Gemeente Leiden, tenzij anders vermeld

Tekstredactie: Comover, communicatieadvies en -uitvoering (V.M. van der Burght)

ISBN: 978-90-74240-18-5

Opdrachtgever: D.W. van der Hoek, p/a Veldman + Rietbroek Architectenburo
Vollersgracht 23, 2312 VK LEIDEN

Projectleider: drs. C.D.R. Cohen Stuart

Projectmedewerker: C. van Hees

Bevoegde overheid: Gemeente Leiden

Deskundige namens bevoegde overheid: drs. J.W. Oudhof

© Gemeente Leiden
Afdeling BackOffice Dienstverlening
Unit Monumenten en Archeologie
Postbus 9100
2300 PC Leiden
Maart 2009

